

Соціокультурний потенціал англомовних коротких оповідань як специфічна передумова в навчанні усного невідготовленого мовлення студентів мовних факультетів (початковий етап)

У статті розглянуто соціокультурний потенціал коротких оповідань в аспекті навчання студентів усного невідготовленого мовлення. Соціокультурна інформація в коротких оповіданнях відіграє важливу роль у цьому процесі, оскільки має великі мотиваційні можливості, які реалізуються у двох функціях: еталонній та стимуляційній. Сприйняття соціокультурної інформації, яка є частиною естетичної інформації, спроможне викликати в студентів емоційну реакцію та, як наслідок, забезпечить запуск механізму «думки-мовлення».

Вибір коротких оповідань для навчання усного невідготовленого мовлення студентів на початковому етапі обумовлено завданнями їхньої комунікативної діяльності в аспекті використання інформації художніх текстів. Інтерпретація мовних реалій у короткому оповіданні сприяє глибокому проникненню й логічному сприйняттю тексту, його повноцінному відтворенню, що являє собою основу для усного невідготовленого мовлення, оскільки внутрішні передумови організації тексту короткого оповідання є імпульсом, що породжує десятки відповідей і тим самим утворює ситуативні передумови, потрібні для «запуску» мовленнєвих механізмів.

Ключові слова: еталонна функція; коротке оповідання; соціокультурна інформація; стимуляційна функція; усне невідготовлене мовлення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Усне мовлення займає провідне місце в системі навчання іноземної мови на мовному факультеті [8]. Однак роботу над розвитком усного мовлення на мовному факультеті можна вважати вдалою лише в тому випадку, якщо в студентів будуть сформовані навички та вміння усного невідготовленого мовлення.

Відповідно до вимог Програми з практики усного й писемного мовлення для студентів 1-го і 2-го курсів зі спеціальності «Англійська мова та література», випускник мовного факультету, учитель іноземної мови та літератури, повинен володіти монологічним і діалогічним мовленням у ситуаціях неофіційного та офіційного спілкування з професійно-педагогічної, суспільно-політичної, культурної й побутової тематики. Як учитель літератури, випускник повинен успішно здійснювати опанування літератури країни, мову якої він вивчає.

Реалізація поставлених завдань можлива лише за умови тісного та постійного зв'язку між практичним оволодінням мовним матеріалом і засвоєнням інокультури. Однак навіть на мовному факультеті навчання усного мовлення відбувається поза мовним середовищем та обмежене рамками навчальної аудиторії. Розширити їх, певною мірою реконструювати мовне середовище, можливо, використовуючи навчання художніх текстів. За умов відсутності природного мовного середовища художня література повина займати провідне місце у формуванні лінгвістичної, комунікативної, країнознавчої й соціокультурної компетенції в студентів. Країнознавчий потенціал художнього тексту, а саме характерна для нього велика кількість мовних і країнознавчих реалій англійської мови, сприяє пізнанню студентами інокультурної дійсності, формуванню емоційного, позитивного ставлення до країни й народу, мову якої вивчають. Великий соціокультурний потенціал художнього тексту розглядаємо як змістовну та мотиваційну основу для розвитку навичок і вмінь усного невідготовленого мовлення.

Навчання усного мовлення досліджували в різних аспектах.

Так, П. Б. Гурвич (1964), М. С. Обносов (1968), Н. І. Поройкова (1987), розробляли теорію навчання невідготовленого мовлення. В. І. Єпіфанова (1965), В. Л. Скалкін (1968), І. Р. Царькова (1989), Н. К. Склярєнко (1992) розробляли комплекс вправ, спрямованих на навчання невідготовленого мовлення. М. І. Жинкін (1965) вивчав психологічні особливості невідготовленого мовлення.

Організацією роботи над деякими видами експресивного усного мовлення й розвитком навичок і вмінь невідготовленого мовлення займалися Л. Г. Селезньова (1974), А. Є. Мельник (1977), М. А. Демченко (1995).

Питання використання художнього тексту також широко розглядали в методиці навчання іноземних мов (С. К. Фоломкина, 1973; Н. В. Єлукіна, Є. В. Мусницька, 1978; G. Brumfit, 1978; R. E. Scholes, 1985). Однак лише в небагатьох роботах художній текст рекомендовано як засіб розвитку усного мовлення (К. В. Леонтьєва, 1975; О. М. Мамай, 1989; Н. М. Топтигіна, 2002). Аналіз робіт вищезазначених авторів

засвідчив, що можливості використання художнього тексту в процесі навчання усного мовлення ще не вичерпані.

На нашу думку, художні тексти з відносно великим соціокультурним потенціалом можуть розглядатися як мотиваційна база для розвитку в студентів умінь усного непередготовленого мовлення. **Мета статті** – визначення та розгляд соціокультурного потенціалу англomовних коротких оповідань як специфічної передумови в навчанні усного непередготовленого мовлення.

У цій праці намагаємося виконати такі **завдання**:

1) довести потребу врахування соціокультурної інформації короткого оповідання як умови оволодіння студентів умінням використовувати мовні засоби в реальній комунікації;

2) показати мотивовану роль соціокультурного потенціалу короткого оповідання під час навчання студентів усного непередготовленого мовлення.

Поняття «непередготовленості» мовленнєвого акту багатоаспектне й різними вченими розглядається по-різному.

У статті досліджуємо усне непередготовлене мовлення як психолінгвістичне явище. Ми погоджуємося з М. С. Обносим [7, с. 54], що непередготовлене мовлення – це психологічне явище, оскільки являє собою природний мовленнєвий акт, «необхідність виконання якого обумовлюється реальними комунікативними потребами людей», їхнім бажанням щось повідомити або отримати якусь інформацію про предмети та явища дійсності, які нас оточують.

Одночасно непередготовлене мовлення – це лінгвістичне явище, оскільки функціонування його механізмів можливе лише на базі тієї чи іншої конкретної мови» [7].

Таке визначення усного непередготовленого мовлення є суттєвим, тому що навчання усного непередготовленого мовлення на матеріалі художнього тексту будується як взаємопов'язаний процес психологічних і лінгвістичних мовленнєвих механізмів студента. Це означає, що вже на початковому етапі під час навчання студентів лексичних та граматичних структур мови враховують їхню змістову сторону [1, с. 30], тобто процес оволодіння усним непередготовленим мовленням будують як процес спілкування мовою [2, с. 24].

Вибір саме коротких оповідань для навчання усного непередготовленого мовлення зумовлений, по-перше, тезаурусом студентів початкового етапу навчання, по-друге – необхідність використання коротких оповідань для навчання студентів усного непередготовленого мовлення безпосередньо пов'язана з якісними параметрами художнього тексту.

Навчання усного мовлення, починаючи з першого курсу мовного факультету, бажано здійснювати на матеріалі оригінальних творів. Це обумовлено естетико-психологічними аспектами художнього тексту. При адаптації естетико-психологічні аспекти тексту не зможуть реалізувати повністю свій прихований потенціал, що знижує ступінь впливу на читача й ставить під сумнів виникнення в студента естетичної реакції. Адаптований варіант тексту не враховує інформацію соціокультурної спрямованості та не може бути еталоном мовного й мовленнєвого оформлення усних висловлювань студентів, що, однак, потрібно для розвитку усного непередготовленого мовлення на матеріалі художнього тексту.

По-третє, вибір коротких оповідань для навчання усного непередготовленого мовлення студентів на початковому етапі зумовлений завданнями комунікативної діяльності студентів в аспекті використання інформації художніх текстів. Розвиток навичок і умінь усного непередготовленого мовлення на матеріалі художнього тексту передбачає активну роботу з текстом. Однак неадаптований художній текст являє собою складну структуру, у якій органічно поєднуються його зовнішня (формальна) та внутрішня (смилова) організація й розуміння якої вимагає від студента значних інтелектуальних зусиль. Короткі оповідання характеризуються простотою та лаконічністю й тим самим забезпечують миттєве сприйняття оповідання, що є стимулом для розвитку усного непередготовленого мовлення. Малий обсяг оповідання дає змогу студенту сприймати та інтерпретувати мовні реалії тексту. Інтерпретація мовних реалій у короткому оповіданні сприяє глибокому проникненню та логічному сприйняттю тексту, його повноцінному відтворенню, яке являє собою основу для усного непередготовленого мовлення, оскільки внутрішні передумови організації тексту короткого оповідання, а саме синтез художнього образу, підвищене ідейне й емоціональне навантаження слова, підтекст, символічне переосмислення зображуваного є імпульсом, який породжує десятки відповідей і тим самим створює ситуативні передумови, необхідні для «запуску» мовленнєвих механізмів.

Роль соціокультурної інформації при практичному оволодінні іноземною мовою досить велика, оскільки оволодіння іноземною мовою є проникненням у культуру народу, яка є невід'ємною частиною мови в процесі її вивчення, тому для досягнення ефективного іношомовного спілкування недостатньо

сформувати психолінгвістичні механізми, що забезпечують здійснення іншомовних операцій, дій і вмінь у цілому. Потрібне також і оволодіння системою знань, навичок та вмінь у використанні інформації соціокультурної спрямованості, що визначає мовленнєву поведінку індивіда залежно від його соціальної ролі й конкретної ситуації, яка суттєво відрізняється в різних спільнотах.

Соціокультурна інформація в художньому тексті виражена як експліцитно, за допомогою мовних засобів, так і імпліцитно, у формі образів і уявлень, які реалізуються через мовні реалії. Вони, свідомо відібрані автором, використовуються в тексті як художні деталі (образотворча, уточнювальна, характерологічна, імпліцитна, символічна) та допомагають автору розкрити тему твору.

Художня деталь – символ повідомлення і являє собою ключове слово в художньому тексті. Слово в художньому тексті не є простим засобом разової комунікації, що діє однолінійно й протягом короткої миті; воно (слово) несе в собі два паралельні смисли – зовнішній і внутрішній. Дистантна реалізація значення слова має за мету утворення підтексту: паралельно та одночасно із зовнішнім потоком подій лінійно реалізованого контексту спрямовується потік глибинних значень [6, с. 43]. У художньому тексті неперервна смислова інформація замінена її «дискретними значеннями» (термін В. А. Кухаренко) – художніми деталями. У процесі декодування смислової інформації тексту студент виділяє окремі сигнали повідомлення, художні деталі, сукупність яких дає змогу уявити (зрозуміти) всю інформацію в цілому.

Під час знаходження художніх деталей у тексті вже на початковому етапі навчання в студентів буде можливість практикуватись у визначенні та тлумаченні змісту слова. Мовлення студентів як результат активної розумової роботи над словом стане більш інформативним і правильним як на структурному рівні, так і з погляду соціокультурної спрямованості, оскільки соціокультурна інформація в художньому тексті – головне джерело еталонного мовного та мовленнєвого оформлення носіїв мови, яка вивчається.

Змістовна й смислова інформація соціокультурного характеру виступає спонукальною передумовою, що забезпечує володіння «реальною комунікацією». Інформація про життя народу, його національний характер, самосвідомість та менталітет сприяє формуванню вміння здійснювати свою мовленнєву поведінку відповідно до головних особливостей соціокультурного розвитку країни, мова якої вивчається.

Інформація соціокультурної спрямованості в художньому тексті виконує дві важливі функції в аспекті навчання усного непередготовленого мовлення:

- 1) еталонну, що співвідноситься з лексиконом студентів;
- 2) стимуляційну, що співвідносна з прагматиконом студентів.

Еталонна функція коротких оповідань проявляється в здібності демонструвати зразки мовного та мовленнєвого оформлення усно-мовленнєвих висловлювань і ситуацій спілкування носіїв мови, ознайомлення з якими дає змогу студентам використовувати лексичні й граматичні структури в реальній комунікації майже безпомилково.

Так, еталоном монологічних висловлювань на основі оповідань можуть виступати стимуляційні за змістом описи-характеристики персонажів; описи місця дії. Динамічні розповіді про різні події, факти, явища, проблемні й актуальні міркування про загальнолюдські цінності також є еталоном різноманітних видів монологічних висловлювань.

Для коротких оповідань характерне авторське коментування, що є експліцитною оцінкою та виступає для студентів зразком вираження ставлення, оцінки подій і персонажів. Авторське коментування – зразок побудови й мовного оформлення аргументації та контраргументації, оцінки та вираження ставлення до змісту оповідання.

Короткі оповідання з усно-мовленнєвою спрямованістю мають велику кількість діалогічних фрагментів, що виступають головним джерелом еталонного мовного й мовленнєвого оформлення діалогів і мікродіалогів в усіх їх різноманітностях (переконання, заперечення, пояснення, суперечка). Діалоги – зразки мовленнєвого оформлення усних висловлювань студентів. Крім того, вони, виступаючи безпосередньою характеристикою персонажів, указують, до якого соціального класу вони належать, яке місце в суспільстві займають. Спостереження за мовою персонажів сприяє формуванню в студентів уміння стилістичної диференціації мовних засобів, розвитку вміння робити потрібні еквівалентні заміни при переносі лексичних одиниць і граматичних структур із художнього тексту у своє мовлення.

Отже, спостереження студентів за мовою персонажів в оповіданнях забезпечує правильне вживання мовних засобів у їхньому мовленні як на структурному рівні, так і на рівні ситуації спілкування.

У тісному зв'язку з еталонною стоїть стимуляційна функція соціокультурної інформації, яка співвідноситься з прагматиконом студента-читача.

Соціокультурна інформація виконує в оповіданні роль фону для власне естетичної інформації й може розглядатися як її невід'ємна частина, тобто інформація соціокультурної спрямованості певною мірою включає той потенціал впливу на читача-студента, який естетична інформація містить у собі повною мірою. Сприйняття студентом соціокультурної інформації як частини естетичної інформації спроби викликати емоційну реакцію, та, як наслідок, цього, забезпечить запуск механізму «думки-мовлення». Це зумовлено тим, що соціокультурна інформація співвідноситься з прагматиконом студента-читача, оскільки задовольняє всі його вищі потреби (пізнавальну, естетичну, комунікативну). Реалізація вищих потреб студентів відбувається в процесі сприйняття соціокультурного потенціалу текстів, який створюється всім багатством їхнього змістовного плану, а саме єдністю тематики, проблематики й ідейно-емоційної оцінки, а також компонентами художньої форми [5, с. 63].

Компонентами художньої форми є мовні реалії та квазіреалії, які виступають у тексті в якості різних типів художніх деталей і виконують стимуляційні функції усно-мовленневих висловлювань студентів.

Це обумовлено низкою факторів:

1. Процес виявлення та наступна інтерпретація реалій і художніх деталей активують розумову діяльність студентів, що є, насамперед, розвитком умовиводу мислення. Розвиток умовиводу мислення в процесі смислового аналізу тексту полягає в тому, що при знаходженні художніх деталей у тексті відкриваються приховані зв'язки й відношення, окремі зв'язки тексту зіставляються між собою, узагальнюються, абстрагуються. Студент проводить складну роботу над смисловою інформацією тексту. Активна інтелектуальна робота над текстом забезпечує великий обсяг запом'ятовування й тривалість утримання в пам'яті мовного матеріалу оповідань. Оскільки при цьому лексичні одиниці проходять через зоровий, слуховий та мовнорухомий аналізатори, то утворюються передумови для їх засвоєння й активного вживання в мовленні [3].

2. Мовні реалії та художні деталі оповідань для студента є «сигналом» подій, переживань, спогадів і внаслідок цього мають велику силу впливу. Здатність слова викликати у свідомості людини ті чи інші образи становить асоціативну потенцію слова.

Асоціація – це поняття психологічне, тому вона може бути як словесною, так і мати форму образів, відчуттів, емоцій [4]. Емоції, що виникають у процесі розуміння й інтерпретації мовних реалій та художніх деталей, співчуття персонажа, оцінка його поведінки, поглядів через особистий світогляд, а також бажання з'ясувати незрозумілі моменти в поведінці персонажа із чимось погодитись або не погодитись та, нарешті, бажання саморозкриття забезпечують виникнення в студентів потреби в словесному вираженні.

Пізнавальна, комунікативна й естетична потреби, які реалізуються одночасно під час читання, роблять цей процес (читання) мотивованим та утворюють мотивовані мовленнєві ситуації. Це обумовлено тим, що характерна риса індивідуального сприйняття – неоднозначність розуміння як особисто-значимої для студента змістовної інформації, так і смислової інформації оповідання. Унаслідок цього переказ змістовної й смислової інформації в кожному висловлюванні стимулюватиме нові висловлювання студентів, що створить реальну комунікацію в розвитку усного непідготовленого мовлення.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Ще раз нагадаємо, що соціокультурна інформація в оповіданнях відіграє важливу роль у навчанні студентів усного непідготовленого мовлення, оскільки, має великі мотиваційні можливості, що реалізуються у двох функціях:

1) стимуляційній, яка співвідноситься з прагматиконом студента. Стимуляційна функція соціокультурної спрямованості полягає в тому, що ця інформація відіграє роль фону для естетичної інформації як головної в оповіданні. Це означає, що соціокультурна інформація певною мірою включає якості, характерні для естетичної інформації, і на підставі цього може викликати в студентів під час читання оповідань відповідну естетичній інформації реакцію. Виникнення естетичної реакції стимулює в студента потребу у вербальному висловлюванні;

2) еталонній, яка співвідноситься з лексиконом студента. Короткі оповідання мають значний соціокультурний потенціал, спроможний демонструвати зразки мовного й мовленнєвого оформлення усно-мовленневих висловлювань та ситуацій спілкування носіїв мови. Реальні ситуації спілкування в контексті оповідань демонструють реалізацію безмежного різноманіття комунікативних завдань спілкування.

Джерела та література

1. Алхазішвілі А. А. Основы овладения устной иноязычной речью : учеб. пособие / А. А. Алхазішвілі. – М. : Просвещение, 1988. – 128 с.
2. Артемов В. А. Некоторые вопросы психологии речи в связи с обучением устной спонтанной речи на иностранном языке / В. А. Артемов // Иностранные языки в школе. – 1960. – № 5. – С. 24–31.
3. Важенина В. П. К вопросу о методической ценности некоторых заданий смыслового анализа текста на старших курсах языковых факультетов вузов / В. П. Важенина // Исследования в области коммуникативного обучения иностранным языкам. – Владимир : ВГПИ, 1971. – С. 182–205.
4. Казакова Т. А. Структура и свойства ассоциативного ряда в художественном тексте / Т. А. Казакова // Язык и стиль английского художественного текста. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1977. – С. 40–46.
5. Кулибина Н. В. Методика работы над художественным текстом в аспекте лингвострановедения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. В. Кулибина. – М., 1985. – 222 с.
6. Кухаренко В. А. Лингвистическое исследование английской художественной речи / В. А. Кухаренко. – Одесса : ОГУ, 1973. – 60 с.
7. Обносов Н. С. К вопросу о содержании понятия неподготовленной речи и классификации упражнений, направленных на ее развитие / Н.С. Обносов // Иностранные языки в школе. – 1968. – № 3. – С. 51–57.
8. Hayriye Kayi. Teaching Speaking: Activities to Promote Speaking in a Second Language / Kayi Hayriye. – Nevada, USA : University of Nevada, 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_104902.doc.htm

Матвейченко Виктория. Социокультурный потенциал англоязычных коротких рассказов как специфическая предпосылка в обучении устной неподготовленной речи студентов языковых факультетов (начальный этап). В статье рассматривается социокультурный потенциал коротких рассказов в аспекте обучения студентов устной неподготовленной речи. Социокультурная информация в рассказах играет важную роль в обучении студентов устной неподготовленной речи, так как имеет большие мотивационные возможности, которые реализуются в двух функциях (эталонной и стимулирующей). Понимание студентом социокультурной информации, которая является частью эстетической информации, способно вызвать у него эмоциональную реакцию и, как следствие этого, обеспечить запуск механизма «мысли-речи».

Выбор коротких рассказов для обучения студентов устной неподготовленной речи на начальном этапе обусловлен задачами коммуникативной деятельности студентов в аспекте использования информации художественных текстов. Интерпретация языковых реалий в коротком рассказе способствует глубокому проникновению и логическому восприятию текста, его полноценному воспроизведению, которое представляет основу для устной неподготовленной речи, так как внутренние предпосылки организации текста короткого рассказа есть импульсом, который порождает десятки ответов и тем самым создает ситуативные предпосылки, необходимые для «запуска» речевых механизмов.

Ключевые слова: эталонная функция, короткий рассказ, социокультурная информация, стимулирующая функция, устная неподготовленная речь.

Viktoriia Matvieichenko. Sociocultural Potential of English Short Stories as a Specific Prerequisite for Teaching Students Oral Spontaneous Speech at Language Departments (Primary Stage). In the article socio-cultural potential of short stories is investigated in the aspect of teaching students oral spontaneous speech. Socio-cultural information in short stories plays an important role in teaching students oral spontaneous speech because it has big motive possibilities which are realized in two functions (a model function and a stimulating function). The understanding of socio-cultural information, which is part of aesthetic information, is able to arouse an emotional reaction in students and as a consequence of it is able to provide the «shot» of the thought-speech mechanism.

The choice of short stories for teaching students oral spontaneous speech at a primary stage is conditioned by the tasks of students' communicative activity in the aspect of using the information of literary texts. The interpretation of language realia in short stories favor deep penetration and logical understanding of the text and its full reproduction which is the basis for oral spontaneous speech because inner prerequisites of the organization of the text of a short story become an impulse which raises a lot of answers and as that it creates situational prerequisites which are necessary for the «shot» of speech mechanisms.

Key words: a model function; a short story; socio-cultural information; a stimulating function; oral spontaneous speech.

Стаття надійшла до редколегії
25.03.2016 р.